

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 3(19) шілде-қыркүйек 2019
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

- Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)*
- Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)*
- Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)*
- Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)*
- Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)*
- Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)*
- Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)*
- Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)*
- Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)*
- Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қытшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)*
- Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)*
- Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)*
- Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)*
- Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*
- Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)*

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)*
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)*
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)*
- Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)*
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)*
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)*
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)*
- Кокеебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)*
- Кумекоев Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Годаньска (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)*
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)*

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkhitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzyanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

ӘОЖ 94"04/14"

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ЕУРОПА МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ҚАЛАНЫҢ ОРНЫ

Мырзабекова Р.С.

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ, Дүние жүзі тарихы, тарихнама және деректану кафедрасы, т.ғ.к., доцент.
E-mail: myrzabekovaryskeldy@gmail.com

Аңдатпа. Феодалдық Еуропаның дамуындағы жаңа саты еуропа қоғамының экономикалық, саяси және мәдени өміріне іргелі түрде ықпал еткен ортағасырлық қалалардың пайда болуымен байланысты. Мақалада ортағасырлық батыс еуропалық қалалардың дамуына қатысты мәселелер көтеріледі. Ортағасырлар кезеңіндегі Батыс еуропалық қалалардың әлеуметтік-экономикалық және саяси дамуындағы концепциялар анықталады.

Түйін сөздер: бург, вотчина, медиевистика, қала, орта ғасырлар, Еуропа, Урбанистика

РОЛЬ ГОРОДА В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Мырзабекова Р.С.

к.и.н., доцент КазНУ им. аль-Фараби, кафедра Всемирной истории, историографии и источниковедения
E-mail: myrzabekovaryskeldy@gmail.com

Аннотация. Качественно новый этап в развитии феодальной Европы в первую очередь связывают с возникновением городов, которые оказали огромное преобразующее воздействие на все стороны экономической, политической и культурной жизни общества.

В статье дается обобщающий материал по проблемам развития средневековых западноевропейских городов. Исследуется концепции социально-экономического и политического развития городов Западной Европы средневекового периода.

Ключевые слова: Урбанистика, Европа, средние века, город, медиевистика, вотчина, бург.

ROLE OF THE CITY IN MEDIEVAL EUROPEAN CULTURE

Myrzabekova R.S.

Candidate of Historical Sciences, Acting Professor al-Farabi Kazakh National University, Department of the World History, Historiography and Source Studies,
E-mail: myrzabekovaryskeldy@gmail.com

Abstract. A qualitatively new stage in the development of feudal Europe is primarily associated with the emergence of cities, which have had a tremendous transformative effect on all aspects of the economic, political and cultural life of society.

The article provides a synthesis of material on the problems of the development of medieval Western European cities. The concept of socio-economic and political development of cities of Western Europe of the medieval period is studied.

Keywords: Urbanism, Europe, Middle Ages, city, medieval studies, patrimony, burg.

Кіріспе

Жалпы тарих саласында батыс еуропалық ортағасырлық қалаларды зерттеуге деген қызығушылық өзектілігін жоғалтпаған тақырыптардың бірі. Себебі, дамыған орта ғасырлар кезеңінде пайда болған еуропалық қалалар, еуропа қоғамының барлық салаларына терең еніп, одан кейінгі ғасырлардағы дамуында маңызды роль атқарды. Ортағасырлық батыс еуропалық қала тақырыбы медиэвистикада ерекше орын алды, тарих біліміндегі арнайы сала – урбанистиканы қалыптастырды.

Талқылау

Ортағасырлық қала тарихын зерттеуге ең алғаш қалам тартқан неміс тарихшылары. Неміс тарихшыларының еңбектерін Ресей тарихнамасында алғаш рет тарихнамалық астарда зерттеген Д.М. Петрушевский [1]. Еуропаның аграрлық дамуына қызығушылық таныта отырып, феодализм генезисінің жалпы концепциясын қалыптастырып, Д.М. Петрушевский 1912 жылы «Возникновение городского строя средних веков» атты мақаласын жариялады [2]. Мақалада Д.М. Петрушевский Г. фон Белов көзқарастарын талқылады.

Д.М.Петрушевский қаланың пайда болуындағы «вотчиналық теорияға» тоқталды. Вотчиналық теорияның өкілдері ортағасырлық еуропалық қала құрылысы Х-ХІ ғасырлар шеңберінде вотчинадан пайда болды деген пікірді ұсынған болатын. Бұл жерде вотчина феодализмнің қалыптасуы кезінде пайда болған мұралық жер үлесі. Яғни, Д. Петрушевский Еуропаға герман тайпаларының келуі қалыптасқан дамуға өзгеріс енгізген жоқ, еуропалық қалалардың жойылуына алып келген жоқ деп есептейді [3].

Еуропалық ортағасырлық қалалардың пайда болуына рим қалалары, германдықтардың және кельттердің тұрақтары түрткі болды деп көрсетеді. Д.Петрушевскийдің көрсетуі бойынша, еуропалық қала – саяси-әкімшілік мекемелердің жиынтығы ғана емес, «шаруашылық айналымның» да орталығы [4].

Орыс тарихшысы А.И. Неусыхин М. Вебердің «Город» атты еңбегіндегі ғылыми ізденістерін талдады. ХХ ғасырдың басындағы тарихшыларды ортағасырлық қалалардың пайда болуы туралы теориялар, авторлардың ұстанымдары қызықтырды. ХХ ғасырдың басында қала тарихына қатысты қалыптасқан теориялар бірін-бірі жоққа шығарды.

А.И. Неусыхин көзқарасы бойынша, қаланың бастамасын «бург», «нарық», «вотчина», «қауым» ретінде көрсету шындыққа жанаспайды. А.И. Неусыхин М. Вебер көзқарасына сүйене отырып, қалалардың пайда болуын «күрделі, үздіксіз экономикалық, әлеуметтік және әскери-саяси процестердің жиынтығы нәтижесінде қалыптасты», - деген қорытынды жасайды [5].

Осы кезеңдегі медиэвистердің еңбектерінен батыс тарихнамасындағы қала тарихына қатысты жаңа көріністерге деген қызығушылықты байқауға болады. Мысалы, В.В. Стоклицкая-Терешкович А. Пиренн және К. Бюхер ортағасырлық батыс еуропалық қаланың пайда болуына қатысты жаңа теорияларды салыстырды [6].

VIII-IX ғасырларда араб саяхаттанушы франк мемлекетінде айырбас орталығы ретінде 150 қаланы көрсетеді [7].

Осыдан кейінгі қала мәселесін зерттеу В.В. Стоклицкая-Терешкович, Е.А.Косминский есімдерімен байланысты [8]. Бұл авторлар ортағасырлық Батыс Еуропалық қалалардың пайда болуындағы маркстік теорияны қалыптастырды.

Ағылшын қалаларының пайда болуымен айналысқан автор Я.А. Левицкий [9]. Я.А. Левицкий қалыптастырған «колөнершілік» теориясы кейбір батыс оқулықтарына енгізіліп, маркстік теория ретінде мойындалды. Я.А. Левицкий пікірі бойынша ағылшын қалаларының пайда болуына түрткі болған, Х-ХІ ғасырлардағы колөнердің ауыл шаруашылығынан бөлінуі.

Қалалардың пайда болуы, ерте ортағасырлық тұрақтардың сипаты, еуропа өркениетіндегі

қалалардың рөлі деген мәселені зерттеген келесі медиевисттер М.Л. Абрамсон, А.Р. Корсунский, Л.А. Котельникова, А.А. Сванидзе, С.М. Стам, Б.И. Рыськина, А.А. Ястребицкая [10]. Бұл авторлар батыс Еуропалық қалалардың құлдырауын IV-VII ғасырлар деп көрсетеді.

Деректері

Ортағасырлық қалалардың тарихына қатысты деректер алуан түрлі: Қала хартиялары, уставтар, шаруашылық мәліметтері ортағасырлық қала тарихына қатысты дерек бола алады.

Әдістері

Мақаланы жазуда тарихилық, шынайылық қағидасы, жүйелілік ұстаным қолданылды. Медиевист-урбанисттердің концепцияларын зерттеуде қолданылған компаративтік тәсіл негізінде алынған қорытындылар қала дамуына қатысты толыққанды көзқарастар алуға мүмкіндік береді. Жүйелілік тәсіл зерттеу мәселесін шетел тарихнамасымен өзара байланыста қарауға мүмкіндік береді.

Нәтижесі

Батыс Еуропадағы қалалардың пайда болуы дамыған феодалдық кезеңге дәл келді. Қалалар сауда мен қолөнер орталығы ретінде қалыптасып, гүлдене бастады. Тауар өндірісінің өркендеуі және қалалардың өсуі феодалдық қоғамның экономикасына қолайлы әсер етті. X-XI ғасырларда бүкіл Батыс Еуропада қалалар тез өсе бастады. Қалаларда адамдардың жаңа мінез-құлқы қалыптасты: іскер, үнемшіл, ұқыпты, өз қадір-қасиетін жоғары бағалайтын адамдар, түптеп келгенде, ортағасырлық әлем бейнесін түбегейлі өзгертті.

Ортағасырлық қалалардың бой көтеруі үшін нақты алғышарттар қажет еді. Біріншіден, ауыл шаруашылығы күшті нығайып, шаруа өзін, отбасы мен мырзасын ғана асырап қоймай, қалалықтарға да өнім қалдыруы керек болды. Азық-түліктің мол болуы үшін шаруа жау шабуылынан үрейленбей, өз жерінде емін-еркін еңбек етуі керек. Шаруаның бар ойы еңбек құралдарын, жерді өңдеу тәсілін жетілдіру жөнінде болуы керек. Осы себептен де венгрлердің немесе нормандықтардың шабуылына тойтарыс беретін кәсіпқой жауынгерлер тобының пайда болуын, мемлекеттің шығуын Еуропада қалалардың өркендеуінің маңызды алғышарты деп қарастыруға болады.

Орта ғасырлық қалалар сауда жолдарының қиылысында, өзен өткелдері маңында, адамдар шоғырланатын жерлерде пайда болды. Көбіне шағын қалашықтар қорғаныс мақсатында ірі замоктардың қалқасында орналасты. Феодал оларға қорған болды, әрине өз пайдасын да ұмытқан жоқ. Феодалдар қолөнершілерді өздері шақырып, оларға қорған болуға, жеңілдіктер жасауға уәде етті. Феодалға қаладан пайда түсіп отырды. Ол қалада бас төреші болды және басқару билігін өз қолында ұстап отырды. Қолөнершілермен қатар қалаларға саудагерлер кеңінен қоныстанды. Еуропаның түпкірлерінен әкелінген тауарлар қаланың базар алаңдарында сауданы қыздыра түсті. Базар ортағасырлық қаладағы ең басты орын болды. Базарда сауда ғана жасалып қойған жоқ, қалалықтар осы араға жиналып маңызды мәселелерін шешіп отырды. Қаладағы ең бай отбасылар өзара туыстасып, уақыт өте келе бірыңғай топқа – патрициатқа айналды. Патрициат мүшелері өз мырзалары рұқсат берген мөлшерде қала өміріне басшылық жасады. Әр қаланың өз соты, әкімшілігі болды. Қала құқықтары хатқа түсіріліп, бұл жазбалар мұқият сақталды. Қалалар тек қана үлкен елді мекен болып қана қойған жоқ, олар жаңа өмір салтын, жаңа дүниетанымды, жаңа адамдарды қалыптастырды. Ортағасырлық Еуропа кейпіне айтарлықтай өзгеріс енгізген осы қалалар болды.

Батыс Еуропада ортағасырлық қалалар қолөнер мен сауда орталығы ретінде Италияда, Францияның оңтүстігінде (Марсель, Арль, Нарбонн, Монпелье, Тулуза, Монтобан т.б.) пайда

болды. Себебі мұнда IX ғ. бастап-ақ Еуропаның басқа аймақтарына қарағанда феодалдық қарым-қатынастардың ертерек өркендеуіне өндіргіш күштердің елеулі дәрежеде өркен жаюына және қолөнершіліктің ауылшаруашылығынан бөлінуіне алып келді. Италияндық және оңтүстік француз қалаларының пайда болуына және өркендеуіне әсер еткен тағы бір тиімді фактор – Италия мен оңтүстік Францияның Византиямен және басқа сол кездегі даму дәрежесі өздерінен жоғары болған Шығыс елдерімен сауда байланысы болғандығы еді. X-XI ғғ. Қалалар солтүстік Францияда да, Нидерландыда, Англияда, оңтүстік-батыс Германияда, Рейн мен Дунай бойында да пайда болды. XI ғ. Фландрия графтығында қалалар көбейді. Фландриялық қалалар – Брюгге, Ипр, Гент, Лилль, Дуэ, Аррас және басқаларының жұқа шұға өндірумен даңқы шықты және олар Еуропаның көптеген елдерін шұғамен жабдықтайтын.

Орта ғасырлық қалалар өзінің сырт көрінісі жөнінен қазіргі қаладан мүлде өзгеше болды. Олар әдетте мұнаралары және қалың қақпалары бар тас дуалдармен, сол сияқты феодалдардың және жаулардың басқыншылығынан қорғаныс ретінде терең қазылған орлармен қоршалатын. Қала тұрғындарын қолөнершілер мен көпестер, күзет қызметін атқаратын қалалардың әскери жасақтары құрады. Орта ғасырлық қалаларды қоршаған дуалдар уақыт өткен сайын таршылық қыла бастады, қала құрылысының бәрі бірдей оған сия бермейтін. Бірте-бірте дуалдардың айналасында қыстақтар пайда бола бастады. Олардың көпшілігі қолөнершілер, қару-жарак жасаушылар, ағаш шеберлері еді. Қала шетіндегі қыстақтардың айналасы өз кезегінде жаңа дуалдармен, бекіністермен қоршалатын. Қалалардың көлемі тым шағын болатын. Әдетте олардағы тұрғындардың саны 3-5 мың адамнан аспайтын. 80-100 мыңнан астам адамдары бар Париж, Милан, Венеция, Флоренция, Кордова, Севилья сияқты қалалар өте аз болды [11].

Ортағасырлық өндірістің негізін қолөнершілік құрады. Батыс Еуропадағы орта ғасырлық қолөнерге тән бір ерекшелік – цехтық ұйымдар болды. Цехтар – нақты бір қаладағы нақты мамандық иелерінің айырықша одақтарға бірігуі. Цехтар қалалардың өздерімен бірге пайда болды: Италияда Батыс Еуропаның қалаларымен салыстырғанда X ғасырда, Францияда, Англияда, Германияда XI-XII ғасырларда пайда болды. Цехқа біріккен қолөнершілер тікелей өндірушілерге және өндіріс құралдарының меншік иелеріне айналды. Олардың әрқайсысы жеке меншік шеберханаларында өз аспаптарымен, өз шикізаттарымен жұмыс істеді. Цехтық иерархияда шебер, көмекші шебер және шәкірттер әртүрлі сатыларда тұратын. Цехтың мүшесі болғысы келгендер оның төменгі екі сатысынан өтуге міндетті болды. Цехта шәкірттің көмекші шеберге, одан шебер дәрежесіне көтерілуі үшін бірнеше жылдар қажет еді. Көптеген қалаларда цехқа бағыныштылық қолөнермен айналысқысы келгендер үшін міндетті шарт болатын, яғни, қолөнердің нақты түріне цехтық монополия орнаған еді. Цех мүшелері өндірген бұйымының кедергісіз өтуін және сапасын қадағалады. Осы мақсатпен цехтық жарғылар қабылданды [12]. XIV-XV ғасырларда цехтар Батыс Еуропада прогрессивті роль атқарды. Цехтар өндірістік тәртіпті нығайтты және қолөнершілік еңбекке жүйелілік пен тұрақтылық сипатын берді.

XIII-XV ғасырлардағы еуропалық сауда негізінен екі ауданда тоғысқан болатын. Соның бірі, батыс еуропалық елдердің шығыс елдерімен сауда қатынастарын байланыстырып тұрған буын ретіндегі Жерорта теңізі болды. Бастапқыда бұл саудада араб және византиялық көпестер басты роль атқарды, ал XII-XIII ғасырларда, әсіресе, крест жорықтарына байланысты жетекшілік роль Генуя мен Венеция көпестерінің, сол сияқты Марсель мен Барселондық көпестердің қолына өтті [13].

Еуропалық сауданың екінші ауданы Балтық және Солтүстік теңіздерін қамтыды. Мұнда сауда осы теңіздердің маңына орналасқан барлық елдердің: Русьтің солтүстік-батыс аймақтары (Новгород, Псков, Полоцк), Балтық бойы (Рига), Солтүстік Германия, Скандинавия, Дания, Фландрия, Брабант және Солтүстік Нидерланды, Солтүстік Франция және Англияның қалалары қатысты. Бұл солтүстік аудандарда ең бастысы балықпен, тұзбен, былғарымен, жүнмен, шұғамен,

зығырмен, кендір жіппен, балауызбен, қарамаймен, ағашпен, әсіресе кеме жасайтын ағашпен және кеме құрылысына қажетті басқа да тауарлармен, ал XV ғасырлардан бастап астықпен сауда жасалды [14].

Сауда байланыстарының кең өріс алуына феодалдық бытыраңқылық көп кедергі келтірді. Әрбір сеньордың қол астындағы жері, сансыз кедендік бекеттермен қоршалып тасталатын, оларда көпестерден белгілі бір мөлшерде сауда алымдары алынатын. Көпестер түрлі алымдар мен төлемдерді көпірден өткені үшін де, өзенді жалдап өткені, т.б. үшін төлеулері керек болатын. Бір ақшаны екіншісіне айырбастау және теңгелердің әр түрінің құндылығын анықтау үшін, арнайы айырбасшылар мамандығы пайда болған. Айырбасшылар тек ақша айырбастау операцияларымен ғана айналысып қоймаған, сонымен бірге ақшалай соманы аудару ісімен де шұғылданған, осыдан келіп, несиелік операциялар пайда болды. Әдетте, өсімқорлықтың өзі осыған орай өрбіген. Айырбас операциялары және несиелік жөніндегі операциялар арнайы банк кеңселерін құруға итермеледі. Осындай алғашқы банк кеңселері Солтүстік Италия қалаларында – Ломбардияда пайда болған. Сондықтан «ломбард» сөзі орта ғасырларда банкирдің немесе өсімқордың синониміне айналды да, кейіннен ол кепілге зат қалдыру операцияларын жүргізетін, қарыз беретін айырықша мекемелердің – ломбардтың аты болып қалды [15]. Орта ғасырлардағы ең ірі өсімқорлар қатарына католик шіркеулері де жататын. Соның ішінде, ең күрделі несиелік және өсімқорлық операцияларды жүргізген римдік курия болды және оған барлық еуропалық елдерден орасан зор ақшалай қаржы құйылып жататын.

Қалалардың пайда болуы жалпы Еуропа дамуына тән қоғамдық еңбектің бөліну нәтижесі. Әлеуметтік-экономикалық салада қолөнердің егіншіліктен бөлінуімен, шаруашылықтың әртүрлі сатыларындағы тауар өндірісінің дамуы мен айырбас, әлеуметтік-саяси салада мемлекеттік құрылымдардың атрибуттары мен институттарының дамуымен сипатталады.

Ортағасырлық қала феодал жерінде пайда болғандықтан, феодалға бағынуға міндетті болды. Алғашқы қала тұрғындары кейбір жағдайларда қала сеньорына бағынышты болды. Олардың қолында барлық қала билігі шоғырланды. Қала феодалға бірталай пайда әкелгендіктен алғашқы кезде олар қаланың дамуына мүдделі болды. Феодалдардың қаладан табатын пайданы өсіруге деген ұмтылысы коммуналдық қозғалыстарға алып келді.

Қаланың қалыптасу процесінде феодалдық Еуропада ерекше қала сословиясы пайда болды. Экономикалық жағынан бұл сословия сауда-қолөнер қызметімен байланысты болды. Саяси-құқықтық жағынан сословия өздеріне тән артықшылықтар мен еркіндіктерді иеленді. Толық құқылы қала тұрғыны «бюргер» түсінігімен астасты [16]. «Бюргер» сөзі еуропаның бірталай елдерінде алғашқы кезеңде барлық қала тұрғындарына арналды. Мүліктік және әлеуметтік жағдайына байланысты барлық қала тұрғындары тең болған жоқ. Ауқатты саудагерлер патрициат, қолөнершілер мен үй иелері, қала плебейлері болды. Феодалдық қаланың әлеуметтік-саяси өмірінде қала тұрғындары ерекше орын алды.

Қалалар нығайып байыған сайын, олардың феодалдарға тәуелділігі бөгет бола бастады. Көбіне қалалар феодалдар алдындағы міндеткерліктерін біртіндеп сатып алып отырды. Ең алдымен олар, феодалдар талап еткен тегін еңбек борышынан құтылды. Біртіндеп басқа міндеткерліктерінен де арыла бастады. Қалалықтар феодалдан сот жүргізу, алым-салық жинау, қаладағы қызмет иелерін тағайындау және басқа да қала тәуелсіздігін шектейтін құқықтарды сатып алды. Феодалдардың барлығы қала еркіндігін ризашылықпен бере қоймады. Осы себепке байланысты қалалықтар мен феодал арасында ұзаққа созылған күрес басталды. Азаттық алған қалалар коммунаға айналды. Өзін-өзі басқаратын болды. Коммуналарда барлық билік қалалық кеңестің – магистраттың қолына көшті [17]. Әдетте магистратты қалалықтар сайлаған жоқ, ондағы орын патрициат отбасының мүшелеріне мұрагерлікпен беріліп отырды. Магистрат қаланы ғана билеп қоймады, кейде қала өзіне бағындырып алған жақын орналасқан қыстақтарға да билік

жүргізді. Италия мен Германиядағы кейбір ірі қала билігі қала дуалдары шекарасынан асып кеткендігі сондай, көлемі жағынан графтықтар мен герцог иеліктеріне теңесетін болды. Мұндай ірі қалаларды қала-мемлекет деп атауы тегін емес. Ірі қала мемлекеттерге Венеция, Флоренция, Милан т.б. жатады. Магистрат мүшелері сайланып қойылған жерлерде қалалық республикалар пайда болды. Өкімет басшыларын сайлап қоюға негізделген республикалық құрылыс ежелгі Грекияда пайда болған еді. Ортағасырлық Еуропада ол қала-мемлекеттер түрінде өрістеді. Осылай ортағасырлық еуропада басым болған монархиямен қатар мемлекеттіліктің тағы бір нысаны – республика пайда болды.

Батыс еуропада қалалардың пайда болуы мен өсуі ішкі және сыртқы сауданың дамуына әсер етті. Ортағасырлық сауда мен қолөнерде қалалықтар жетекші позицияларды иеленді. Ортағасырлық мәдениеттің дамуында да қала сословиясы прогрессивті үлесін қосты. Қалада жігерлі де қайратты, ақшаны қайда жұмсауды ақылмен шеше алатын іскер адамдар өмір сүрді. Жерорта теңізі бойында сауда нүктелері қаптап кетті. Көбіне олар итальян саудагерлерінің факториялары еді. Олардың көпшілігі Венеция мен Генуядан шықты. Бұл теңіз республикаларының тамаша сауда және соғыс флоты болды. Олардың кемелері Еуропаға Таяу Шығыстан бағалы заттарды – қымбат маталар, фарфор, дәмдеуіштер тасыды. Оңтүстік теңіздерде итальян саудагерлерінің билік жүргізгені сияқты, солтүстік теңіздерде неміс саудагерлері басты роль атқарды. Солтүстік және Балтық теңіздерінің оңтүстік жағалауларында жатқан Любек бастаған герман қалалары «Ганза» деп аталатын сауда одағын құрды [18]. Ганза саудагерлерінің батыста – Лондон мен Брюггеде, шығыста – Новгородта, солтүстікте – норвег қаласы Бергенде өз қонақүйлері болды. Ганзалықтардың флоты күшті болғандықтан одан барлық солтүстік мемлекеттердің корольдері мен князьдері бағынды. Немістер жергілікті саудагерлерде жоқ көптеген артықшылықтарды пайдаланды.

Қала орталығында базар тұрды. Оған таяу салтанатты ратуша ғимараты тұрды, онда магистрат орналасты. Қалаға қатысты маңызды мәселелер осы жерде шешілді. Қаладағы басты шіркеу де осы маңда орналасты. Қалалықтар шіркеуге тек қана сыйынуға емес, маңызды оқиғаны немесе мейрамды атап өтуге, әкімшілік жарлығын тыңдауға, қызмет адамдарын сайлауға да жиналды. Қаладағы бай, құрметті адамдардың үйлері осы алаңға жақын салынды. Толық құқықты қалалықтарды Германияда «бюргерлер», ал Францияда «буржуа», Италияда «пополондар» деп атады [19].

Қала адамдары өз замандасы шаруадан гөрі өмірге басқаша көзқараспен қарады. Бюргерлер уақытты бағалауды ерте үйренді, қаланың әшекейлі мұнарасында сағаттың болуы тегін емес. Қалада өмір екпіні қызу жүрді, ширек сағат кешіксең маңызды келісім бұзылып, іскер кездесу өтпей қалатын еді. Қала адамы жан-жақты хабардар болып отыруға мәжбүр еді. Тынымсыз, сауда немесе қолөнер ісін үнемі жетілдіре беруге құштар, өзінің магистратынан басқа тәуелсіздіктерін мақтан тұтатын тәкаппар қала адамы ортағасырлық жеке адамның жаңа типі болды. Еуропаның келесі жүз жылдықтағы кейпін өзгертушілер осы адамдар еді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Петрушевский Д.М. Очерки из экономической истории средневековой Европы. -М.: Издательство «Юрайт», 2018. – 265 с.
2. Петрушевский Д.М. Возникновение городского строя средних веков // Белов Г. Городской строй и городская жизнь средневековой Германии. - М., 1912. - С. 1-34.
3. Петрушевский Д.М. Очерки из экономической истории средневековой Европы. -М.: Издательство «Юрайт», 2018. – 265 с.
4. Бұл да сонда.
5. А.И.Неусыхин. Проблемы европейского феодализма. - М., 1974. - С.377-389.
6. Стоклицкая-Терешкович В.В. Основные проблемы истории средневекового города X XV вв. / В.В. Стоклицкая-Терешкович. - М., 1960. -394 с.

7. Котельникова Л.А. Итальянский город раннего средневековья и его роль в процессе генезиса феодализма // Средние века. 1975. Вып. 38. С. 105.
8. Стоклицкая-Терешкович В.В. Основные проблемы истории средневекового города X-XV вв. М., 1960. С. 17.; Косминский Е.А. Исследования по аграрной истории Англии XIII в. / Е.А. Косминский. М., 1947. - 485 с.
9. Левицкий Я.А. Город и ремесло в Англии в XI XII в. / Я.А. Левицкий. -М.-Л., 1960.-298 с.
10. Абрамсон М.Л. К проблеме типологии южноитальянского города (X -XIII вв.) / М.Л. Абрамсон // Средние века. М., 1988. - С. 35 - 57.; Котельникова Л.А. Феодализм и город в Италии в XIII XV веках : По материалам центральных и северных областей / Л.А. Котельникова. - М., 1987.-252 с.; Сванидзе А.А. Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Феномен средневекового урбанизма. М., 1999. Т. 1. - С. 9 -41.; Стам С.М. Экономическое и социальное развитие раннего города (Тулуза XI XIII вв.). Саратов, 1969. - 492 с.; Ястребицкая А.Л. Европейский город (Средние века раннее Новое время). Введение в современную урбанистику. М., 1993. - 272 с.
11. Ястребицкая А.Л. Западноевропейский город в средние века// Вопросы истории.– 1978. – № 4.
12. Культура и искусство средневекового города. – М., 1984.
13. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
14. Бродель Ф. Структуры повседневности. Возможное и невозможное. – Т.1. – М., 1986. – С. 317.
15. Город в средневековой цивилизации Западной Европы. – Т.4. – М., 1999-2000.
16. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
17. Ястребицкая А.Л. Малые города как проблема сравнительно-исторического изучения европейского средневекового города // Средние века. – М., 1988. – Вып. 51.
18. Полянский Ф.Я. Очерки социально-экономической политики цехов в городах Западной Европы XIII-XV вв. – М., 2003.
19. Сванидзе А.А. Генезис феодального города в раннесредневековой Европе: проблемы и типология // Городская жизнь в средневековой Европе. – М., 1987.

References

1. Petrushevskiy D.M. Ocherki iz ekonomicheskoy istorii srednevekovoy Yevropy. - М.: Izdatel'stvo «Yurayt», 2018. – 265 s.
2. Petrushevskiy D.M. Vozniknoveniye gorodskogo stroya srednikh vekov // Belov G. Gorodskoy stroy i gorodskaya zhizn' srednevekovoy Germanii. - М., 1912.- S. 1-34.
3. Petrushevskiy D.M. Ocherki iz ekonomicheskoy istorii srednevekovoy Yevropy.-М.: Izdatel'stvo «Yurayt», 2018.– 265 s.
4. Bul da sonda.
5. Neusykhin A.I. Problemy yevropeyskogo feodalizma. - М., 1974. - S.377-389.
6. Stoklitskaya-Tereshkovich V.V. Osnovnyye problemy istorii srednevekovogo goroda X XV vv. / V.V. Stoklitskaya-Tereshkovich. - М., 1960. -394 s.
7. Kotel'nikova L.A. Ital'yanskiy gorod rannego srednevekov'ya i yego rol' v protsesse genезisa feodalizma // Sredniye veka. 1975. Vyp. 38. S. 105.
8. Stoklitskaya-Tereshkovich V.V. Osnovnyye problemy istorii srednevekovogo goroda X-XV vv. М., 1960. S. 17.; Kosminskiy Ye.A. Issledovaniya po agrarnoy istorii Anglii XIII v. / Ye.A. Kosminskiy. М., 1947. - 485 s.
9. Levitskiy YA.A. Gorod i remeslo v Anglii v XI XII v. / YA.A. Levitskiy. -М.-Л., 1960.-298 s.
10. Abramson M.L. K probleme tipologii yuzhnoital'yanskogo goroda (X -XIII vv.) / M.L. Abramson // Sredniye veka. М., 1988. - S. 35 - 57.; Kotel'nikova L.A. Feodalizm i gorod v Italii v XIII XV vekakh : Po materialam tsentral'nykh i severnykh oblastey / L.A. Kotel'nikova. - М., 1987.-252 s.; Svanidze A.A. Gorod v srednevekovoy tsivilizatsii Zapadnoy Yevropy. Fenomen srednevekovogo urbanizma. М., 1999. Т. 1. - S. 9 -41.; Stam S.M. Ekonomicheskoye i sotsial'noye razvitiye rannego goroda (Tuluza XI XIII vv.). Saratov, 1969. - 492 s.; Yastrebitskaya A.L. Yevropeyskiy gorod (Sredniye veka ranneye Novoye vremya). Vvedeniye v sovremennuyu urbanistiku. М., 1993. - 272 s.
11. Yastrebitskaya A.L. Zapadnoyevropeyskiy gorod v sredniye veka// Voprosy istorii.– 1978. – № 4.
12. Kul'tura i iskusstvo srednevekovogo goroda. – М., 1984.
13. Le Goff ZH. Tsivilizatsiya srednevekovogo Zapada. – М., 1992.
14. Brodel' F. Strukturny povsednevny. Vozmozhnoye i nevozmozhnoye. – Т.1. – М., 1986. – S. 317.
15. Gorod v srednevekovoy tsivilizatsii Zapadnoy Yevropy. – Т.4. – М., 1999-2000.
16. Le Goff ZH. Tsivilizatsiya srednevekovogo Zapada. – М., 1992.
17. Yastrebitskaya A.L. Malyye goroda kak problema sravnitel'no-istoricheskogo izucheniya yevropeyskogo srednevekovogo goroda // Sredniye veka. – М., 1988. – Vyp. 51.
18. Polyanskiy F.YA. Ocherki sotsial'no-ekonomicheskoy politiki tsekhov v gorodakh Zapadnoy Yevropy KHIII-KHV vv. – М., 2003.
19. Svanidze A.A. Genезis feodal'nogo goroda v rannesrednevekovoy Yevrope: problemy i tipologiya // Gorodskaya zhizn' v srednevekovoy Yevrope. – М., 1987.

МАЗМҰНЫ

Алпысбаева Қ.Б., Оралбек А. ЕР САЙЫН ЖЫРЫНЫҢ ЖИНАЛУ ТАРИХЫ.....	5
Альжаппарова Б.К. ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ ТАРИХЫНАН (1920-ЖЖ. АЯҒЫ – 1930 ЖЖ. БАСЫ.).....	13
Альжаппарова Б.К. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ «ПРОДРАЗВЕРСТКАЛАР» САЯСАТТЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛДАРЛАРЫ (1918-1921).....	24
Әділжанов Н.Б. Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ҚОҒАМ НЕГІЗІН САЛУДАҒЫ РӨЛІ..	32
Әминов Т. ДӘУЛЕТКЕРЕЙ ШЫҒАЙҰЛЫ (1820–1877) – КҮЙШІ, ДАРЫНДЫ КОМПОЗИТОР, ҰЛТТЫҚ КҮЙ ӨНЕРІНІҢ НЕГІЗІН САЛУШЫЛАРЫНЫҢ БІРІ.....	41
Әпендиев Т.Ә., Қоңқабаева А.Н. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚТАР: ТАРИХЫ МЕН МӘДЕНИЕТІ.....	56
Базарбаева Ғ.А., Жұмабекова Ғ.С. БАҚСЫ, АБЫЗ, ХАНШАЙЫМ? (Сақ дәуірі әйелінің мәртебесін зерттеу).....	68
Далаева Т.Т. МАРАПАТТАУДАН ШЕН АЛУҒА ДЕЙІН: РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНДА ҚАЗАҚТАРДЫҢ ӘСКЕРИ ШЕН АЛУ МЕХАНИЗМІ (XIX Ғ. БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	76
Жансүгірова Л.Б., Қағыбатқызы Н., Самашев З.С., Бекманов Б.О. ЕЛЕКЕ САЗЫ ҚОРЫМЫНАН ТАБЫЛҒАН ЕРТЕ КЕЗЕҢГЕ ЖАТАТЫН СҮЙЕК ҚАЛДЫҚТАРЫНЫҢ ГАПЛОТОПТАРЫН АНЫҚТАУ.....	86
Еришева Т.А. АТАТҮРІК БИЛІГІ КЕЗІНДЕГІ ТҮРКИЯДАҒЫ ЖӘНЕ ПОСТКЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ МЕН ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУЛАР САБАҚТАСТЫҒЫ.....	94
Жайлыбаев Д.Ж. ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНАН СОЛТҮСТІККЕ ҚОНЫС АУДАРУ ҮРДІСТЕРІ.....	100
Жолдыбаев О.М. КЕНЕСАРЫ-НАУРЫЗБАЙ: ТАРИХЫ МЕН ФОЛЬКЛОРЫ.....	105
Жуманова А.З. XX ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ КЕҢЕС ҮКІМЕТІНІҢ ТІЛ САЯСАТЫ.....	112
Кабдушев Б.Ж. НҰРМАҚОВ - ТҮРКСІБКЕ ҚОЛДАУ КОМИТЕТІНІҢ ТӨРАҒАСЫ.....	123
Камалов А.К., Ужкенов Е.М. ТАҢДАУ ЖӘНЕ ТАРИХ (А.А. Галиевтің 60 жылдығына орай).....	132
Мұхитов Қ. КАСПИЙ ҚҰБЫР КОНСОРЦИУМЫНЫҢ ҚҰРЫЛУ ТАРИХЫ.....	138
Мырзабекова Р.С. АЛҒАШҚЫ УНИВЕРСИТЕТТЕРДІҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	145
Мырзабекова Р.С. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ЕУРОПА МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ҚАЛАНЫҢ ОРНЫ.....	154
Мырзатаева З.Б. ҚАРАТАУДЫ ГЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ ТАРИХЫНАН. XVIII – XIX ҒҒ.....	161
Ноғайбаева М.С., Тоқсанбаев А.К. КӨШПЕЛІ ҚОҒАМДАҒЫ БИЛЕУШІ БЕЙНЕСІНІҢ АҢЫЗ-ЕРТЕГІЛЕРДЕГІ КӨРІНІСІ.....	174
Опабекова Ғ.П. АХМЕД ЙҮГНЕКИДІҢ ДҮНИЕТАНЫМЫ.....	181

Ошан Ж.	
ТҮМЕН, МӨДЕ БАСТАҒАН ҒҰН ШАНЬЮЙЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ДЕРЕКТЕРДІ ЗЕРТТЕУДЕ КӨҢІЛ БӨЛЕТІН ТҮЙТКІЛДЕР.....	189
Сәкен С.И.	
ЕДІГЕ ТУРАЛЫ ЖЫР-АҢЫЗДАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ШЫНДЫҚ.....	193
Тасилова Н.А., Жаппасов Ж.Е.	
ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ МЕН ОРЫС ЕЛІ АРАСЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫ НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ.....	206
Төлеубаев Ә.Т.	
ГЕРАДОТТЫҢ СКИФТЕР ЖӨНІНДЕГІ ЕҢБЕГІ БОЙЫНША ЖАСАЛҒАН КЕЙБІР ТАРИХИ-МӘДЕНИ ТҰЖЫРЫМДАР МЕН МӘДЕНИ-ГЕНЕТИКАЛЫҚ ПАРАЛЛЕЛДЕР.....	217
Төлеубаев Ә.Т.	
САҚ-СКИФТЕР МЕН ҚАЗАҚТАРДЫҢ МӘЙІТТІ ЖЕРЛЕУ ЖӘНЕ ЖӨНЕЛТУ РӘСІМДЕРІНДЕГІ ҰҚСАСТЫҚТАРЫ.....	226
Шілдебай С.Қ.	
ШЫҒЫС ТҮРКІСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ОСПАН БАТЫР.....	238
Шілдебай С.Қ.	
ТҰРАР РЫСҚҰЛОВТЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.....	247

СОДЕРЖАНИЕ

Алпысбаева Қ.Б., Оралбек А. ИСТОРИЯ СОБИРАНИЯ ЭПОСА «ЕР САЙЫН».....	5
Альжаппарова Б.К. ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ ТАРИХЫНАН (1920-ЖЖ. АЯҒЫ – 1930 ЖЖ. БАСЫ.).....	13
Альжаппарова Б.К. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИКИ «ПРОДРАЗВЕРСТОК» В КАЗАХСТАНЕ (1918-1921 гг.).....	24
Адилжанов Н.Б. РОЛЬ Н.А. НАЗАРБАЕВА В ОСНОВАНИИ КАЗАХСТАНСКОГО ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА.....	32
Аминов Т. ДАУЛЕТКЕРЕЙ ШЫҒАЙУЛЫ (1820–1877) – ЗНАМЕНИТЫЙ КАЗАХСКИЙ КЮЙШИ, ТАЛАНТЛИВЫЙ КОМПОЗИТОР, ОДИН ИЗ ОСНОВОПОЛОЖНИКОВ НАЦИОНАЛЬНОГО ИСКУССТВА ИСПОЛНЕНИЯ КЮЕВ.....	41
Апендиев Т.А., Конкабаева А.Н. ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАРАКАЛПАКОВ В КАЗАХСТАНЕ.....	56
Базарбаева Ғ.А., Жұмабекова Г.С. ШАМАНКА, ЖРИЦА, ПРИНЦЕССА? (К изучению статуса женщины сакской эпохи).....	68
Далаева Т.Т. ОТ ПОЖАЛОВАНИЯ К ПРОИЗВОДСТВУ: МЕХАНИЗМ ПОЛУЧЕНИЯ ВОЕННОГО ЧИНА КАЗАХАМИ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (ПЕРВ. ПОЛ. XIX В.).....	76
Джансугурова Л.Б., Кагыбаткызы Н., Самашев З.С., Бекманов Б.О. АНАЛИЗ ОТЦОВСКИХ И МАТЕРИНСКИХ ЛИНИЙ ДРЕВНИХ ОБЪЕКТОВ ИЗ НЕКРОПОЛЯ ЕЛЕКЕ САЗЫ.....	86
Еришева Т.А. ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ РЕФОРМ, НАПРАВЛЕННЫХ НА МОДЕРНИЗАЦИЮ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ И НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В ТУРЦИИ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ АТАТЮРКА И ПОСТСОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ.....	94
Жайлыбаев Д.Ж. ПРОЦЕССЫ ПЕРЕСЕЛЕНИЯ ИЗ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ НА СЕВЕР.....	100
Жолдыбаев О.М. ИСТОРИЯ И ФОЛЬКЛОР ОБ ЭПОСЕ «КЕНЕСАРЫ – НАУРЫЗБАЙ».....	105
Жуманова А.З. ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА.....	112
Кабдушев Б.Ж. НЫГМЕТ НУРМАКОВ - ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ПО СОДЕЙСТВИЮ СТРОИТЕЛЬСТВУ ТУРКСИБА.....	123
Камалов А.К., Ужкенов Е.М. ЗНАК И ИСТОРИЯ (К 60-ЛЕТИЮ А.А. ГАЛИЕВА).....	132
Мухитов К. ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА КТК.....	138
Мырзабекова Р.С. ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПЕРВЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ В ЕВРОПЕ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ.....	145
Мырзабекова Р.С. РОЛЬ ГОРОДА В СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ.....	154

Мырзатаева З.Б.	
ИСТОРИЯ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ КАРАТАУ. XVIII – XIX вв.....	161
Ногайбаева М.С., Токсанбаев А.К.	
ОБРАЗ ПРАВИТЕЛЯ В ЛЕГЕНДАХ И СКАЗКАХ В КОЧЕВОМ ОБЩЕСТВЕ.....	174
Опабекова Г.П.	
МИРОВОЗЗРЕНИЕ АХМЕДА ЙҮГНЕКИ.....	181
Ошан Ж.	
ГЛАВНЫЕ ВОПРОСЫ В ИССЛЕДОВАНИИ ТЕКСТОЛОГИИ КАСАЮЩИХСЯ ИСТОЧНИКОВ О ТОУМАНЬ, МОДЭ И ДРУГИХ ГУННСКИХ ШАНЬЮ.....	189
Сакен С.И.	
ПОЭМЫ О ЕДИГЕ-ЛЕГЕНДЫ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРАВДА.....	193
Тасилова Н.А., Жаппасов Ж.Е.	
РОЛЬ ТАУЕКЕЛ ХАНА В УКРЕПЛЕНИИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ КАЗАХСКИМ ХАНСТВОМ И РУССКИМ ГОСУДАРСТВОМ.....	206
Толеубаев А.Т.	
НЕКОТОРЫЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ВЫВОДЫ И КУЛЬТУРОГЕНЕТИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ ПО ГЕРОДОТОВЫМ РАССКАЗАМ О СКИФАХ.....	217
Толеубаев А.Т.	
САКО-СКИФСКИЕ И КАЗАХСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В ПОХОРОННО-ПОМИНАЛЬНЫХ ОБЫЧАЯХ...226	
Шилдебай С.К.	
ВОСТОЧНО-ТУРКЕСТАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА И ОСПАН БАТЫР.....	238
Шилдебай С.К.	
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТУРАРА РЫСКУЛОВА В КАЗАХСТАНЕ.....	247

CONTENTS

Alpysbaeva K.B., Oralbek A. HISTORY OF COLLECTING THE VERSIONS OF "YER SAIYN" EPIC.....	5
Alzhapparova B.K. SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE SURPLUS-APPROPRIATION SYSTEM IMPLEMENTATION IN KAZAKHSTAN (1918-1921).....	13
Alzhapparova B.K. SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE SURPLUS-APPROPRIATION SYSTEM IMPLEMENTATION IN KAZAKHSTAN (1918-1921).....	24
Adilzhanov N.B. THE ROLE OF N.A. NAZARBAYEV IN THE FOUNDATION OF THE KAZAKHSTANI DEMOCRATIC SOCIETY.....	32
Aminov T. DUULETKERY SHYGAYULY (1820–1877) – THE FAMOUS KAZAKH KÜYŞİ, TALENTED COMPOSER, ONE OF THE FOUNDERS OF NATIONAL KÜYARTS.....	41
Apendiyev T., Konkabayeva A. KARAKALPAKS IN KAZAKHSTAN: HISTORY AND CULTURE.....	56
Bazarbayeva G.A., Jumabekova G.S. SHAMANESS, PRIESTESS, PRINCESS? (ON THE STUDIES OF THE STATUS OF WOMEN IN THE SAKA ERA).....	68
Dalayeva T.T. FROM GRANTING THE RANK TO PROMOTION: MECHANISM OF MILITARY RANK OBTAINING BY KAZAKHS IN THE RUSSIAN EMPIRE (1-ST HALF OF THE XIX CENTURY).....	76
Djansugurova L., Kahbatkyzy N., Samashev Z., Bekmanov B. THE ANALYSIS OF PATERNAL AND MATERNAL LINES OF ANCIENT OBJECTS FROM ELEKE SAZY NECROPOLIS.....	86
Yerisheva T.A. THE CONTINUITY OF REFORMS AIMED AT MODERNIZATION OF HISTORICAL MEMORY AND NATIONAL CONSCIOUSNESS IN TURKEY DURING THE REIGN OF ATATURK AND POST-SOVIET KAZAKHSTAN.....	94
Zhailybayev D. THE PROCESSES OF RESETTLEMENT FROM TURKESTAN REGION TO THE NORTH.....	100
Zholdybayev O.M. “KENESSARY-NAURYZBAY”: HISTORY AND FOLCLORE.....	105
Zhumanova A. LANGUAGE POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY.....	112
Kabdyshev B.Zh. NYGMET NURMAKOV - CHAIRMAN OF THE COMMITTEE FOR THE ASSISTANCE OF TURKSIB CONSTRUCTION.....	123
Kamalov A.K., Uzhkenov E.M. SIGN AND HISTORY (to the 60th anniversary of A.A. Galiyev).....	132
Mukhitov K. THE HISTORY OF THE CASPIAN PIPELINE CONSORTIUM CONSTRUCTION.....	138
Myrzabekova R.S. EMERGENCE OF FIRST UNIVERSITIES IN EUROPE AND ITS PECULIARITIES.....	145

Myrzabekova R.S.	
ROLE OF THE CITY IN MEDIEVAL EUROPEAN CULTURE.....	154
Myrzatayeva Z.B.	
HISTORY OF GEOLOGICAL RESEARCH OF KARATAU. XVIII – XIX.....	161
Nogaybaeva M.S., Toksanbaev A.K.	
THE IMAGE OF GOVERNOR IN TALES AND LEGENDS IN NOMADIC SOCIETY.....	174
Opabekova G.P.	
THE WORLD OUTLOOK OF AHMED IUGNEKI.....	181
Oshan Zh.	
MAJOR ISSUES IN RESEARCH OF TEXTOLOGY CONCERNING THE SOURCES ABOUT TUMAN, MODE AND OTHER HUNG SHANU.....	189
Saken S.I.	
THE POEM ABOUT EDDIE-LEGENDS AND HISTORICAL TRUTH.....	193
Tasilova N.A., Zhappasov Zh.E.	
THE ROLE OF KHAN'S TOWEKEL IN STRENGTHENING DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE KAZAKH KHANISM AND THE RUSSIAN STATE.....	206
Toleubayev A.T.	
THE HISTORICAL AND CULTURAL CONCEPTS AND CULTURAL-GENETIC PARALLELS ACCORDING TO GERDOT'S RESEARCHES ABOUT SCYTHIAN.....	217
Toleubayev A.T.	
THE SIMILARITIES OF THE SAKA-SCYTHIANS AND KAZAKHS IN BURIAL AND FUNERAL PROCEDURES.....	226
Shildebay S.	
EASTERN TURKESTAN REPUBLIC AND OSPAN BATYR.....	238
Shildebay S.	
THE ACTIVITIES OF TOURAR RYSKULOV IN KAZAKHSTAN.....	247

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2019. 3(19)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.09.2019.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй